

Atıf: Ayan, Hidayet. "Muhammed B. Ahmed El-Avfi ve Kırâat İlmine Dair Eserleri".

Kadim Akademi SBD, 7/2 (Aralık 2023), 137-157.

<https://doi.org/10.55805/kadimsbd.1382863>

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Makale Başvuru Tarihi: 29.10.2023

Makale Kabul Tarihi: 24.12.2023

MUHAMMED B. AHMED EL-AVFÎ VE KİRÂAT İLMİNE DAİR ESERLERİ*

*Hidayet Ayan***

Özet

Bu çalışmada Muhammed b. Ahmed el-'Avfî'nin hayatı ele alınmış ve onun kırâat ilmine dair eserleri incelenmiştir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Mısır'da dünyaya gelen ve daha sonra İstanbul'a hicret eden Muhammed b. Ahmed el-'Avfî, kaleme aldığı eserlerle kırâat ilminin Osmanlı Devleti'nde gelişmesine ve yayılmasına katkı sağlamış bir âlimdir. Onun sahip olduğu kırâat müktesebatında hocası Ahmed el-Mesyerî'nin rolü oldukça büyüktür. 'Avfî'nin ilmi birikimini; yazdığı eserler ve dâhil olduğu ilim meclisleri vesilesiyle sonraki nesillere aktardığı müşahede edilmiştir. O, bu meyanda kırâat ilminin alt disiplinlerine dair pek çok eser kaleme almıştır. Başta el-Cevâhiru'l-mükellele olmak üzere 'Avfî'nin telifleri, kırâat sahasında istifade edilen kaynaklar arasına girmiştir. Ayrıca onun mezkûr eseri, Osmanlı coğrafyasına mahsus kırâat eğitim usûllerinden biri olan İstanbul tarîkine kaynaklık etmiştir. Çalışmada, kırâat edebiyatına ciddi katkılar vermesine rağmen kendisi ve telifleri hakkında yeterince malumat bulunmayan 'Avfî'nin hayatı kaleme alınmış, bununla birlikte onun bu alandaki hissesinin ortaya çıkarılması amacıyla eserlerine değinilmiştir. Araştırmanın neticesinde kırâat ilmine dair farklı konularda yüzlerce eser telif eden 'Avfî'nin bu ilmin gelişimine ve sonraki nesillere aktarımına büyük katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Kırâat, Osmanlı Devleti, Dârulkurrâ, İstanbul Tarîki, Muhammed b. Ahmed el-'Avfî.

* Bu makale, Muhammed b. Ahmed el-'Avfî ve Kırâat İlmindeki Yeri isimli tezden istifade edilerek hazırlanmıştır.

** Öğr. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ayanhidayet@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6622-9834>

Citation: Ayan, Hidayet. "Muhammad B. Ahmad Al-‘awfi and His Works on the Science of Qirā’āt".

Kadim Akademi SBD, 7/2 (December 2023), 137-157.

<https://doi.org/10.55805/kadimsbd.1382863>

Article Type: Research Article

Application Date: 29.10.2023

Accepted Date: 24.12.2023

MUHAMMAD B. AĦMAD AL-‘AWFĪ AND HIS WORKS ON THE SCIENCE OF QIRĀ’ĀT*

*Hidayet Ayan***

Abstract

This article is about the life of Muhammad b. Ahmad al-‘Awfi and his works on the science of qirā’āt. He was born in Egypt in the second half of the XVI. century and later migrated to Istanbul. He contributed to the development and dissemination of the science of qirā’āt in the Ottoman Empire with the works he wrote on the field. His teacher Ahmad al-Masyarī played a great role in his extensive knowledge of qirā’āt. ‘Awfi transferred his scientific knowledge to the next generations through the works he wrote and the scientific assemblies he participated in. He wrote many works on the sub-disciplines of the science of qirā’āt. The works of ‘Awfi, especially al-Javāhir al-mukallala, have become among the sources used in the field of qirā’āt. This work was the source of the Istanbul ṭarīq, one of the science of qirā’āt training methods specific to the Ottoman geography. In this study, firstly the biographical information of 'Awfi' was written. The lack of information about the life and works of a scholar who had such an important scientific career was specifically mentioned. Afterwards, his works are mentioned in order to reveal his contribution to this field. As a result of the research, it was determined that ‘Awfi, who wrote hundreds of works on different subjects regarding the science of qirā’āt, made a great contribution to the development of this science and its transfer to the next generations.

Keywords: Qirā’āt, Ottoman Empire, Dār al-Qurrā’, Ṭarīq of Istanbul, Muhammad b. Ahmad al-‘Awfi.

* This article is based on the thesis entitled Muhammad b. Ahmad al-‘Awfi and his place in the science of Qiraat.

** Lecturer Assistant Prof. Dr., Marmara University Faculty of Theology, ayanhidayet@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6622-9834>

1. Giriş

Konusu ilahî kelamın lafızları olması sebebiyle kırâat ilmi dinî ilimler arasında önemli bir konuma sahiptir. Şüphesiz tarihin akışı içerisinde Kur'ân lafızlarının hata ve tahriften korunmasında en büyük rolü kırâat ilmi üstlenmiştir. Şöyle ki Hz. Peygamber, vahyin başlangıcıyla birlikte Kur'ân âyetlerini ashâba okumak ve yazdırmak suretiyle zapt altına almıştır. Bu faaliyetlerin devamı niteliğinde Hz. Ebûbekir döneminde Kur'ân âyetleri cemedilerek iki kapak arasına alınmış ve Hz. Osman döneminde ise istinsah edilen nüshalar İslam coğrafyasının muhtelif bölgelerine ulaştırılmıştır. Böylece müslümanlar arasında tilâvet birliği sağlanmış ve mezkûr faaliyetler konuyla ilgili olarak ortaya çıkabilecek fitnenin önünü almıştır.

Sahâbe, el-ahrufü's-seb'a¹ çerçevesinde Rasûlullah'tan öğrendikleri muhtelif kırâat formlarını tâbiîn nesline aktarmış, tâbiîn döneminde bu kırâat vecihleri okunmaya devam edilerek muhafaza edilmiştir.² Hicrî ikinci asırda mezkûr kırâat vecihleri arasından bazı kırâat imamlarının tercihleri toplumda kabul görmüş, böylece kırâat ekollerinin oluşum süreci başlamıştır.³ Daha sonra kısmen eleştiri olsa da⁴ İbn Mücahid'in (ö. 324/936) hicrî dördüncü asrın başlarında ortaya koyduğu yedili tasnif kırâat çevrelerinde kabul görmüştür. Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053) ve Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtîbî de (ö. 590/1194) telifleriyle seb'a tarîkinin muhkem hâle gelmesini sağlamışlardır. İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) ise mezkûr yedi kırâat dışında üç kırâatin daha sahîh ve muteber olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Böylece kırâat-ı seb'anın/yedi kırâatin muhtevasıyla icra edilen kırâat eğitime diğer üç kırâatin de ilave edilmesiyle teşekkül eden kırâat-ı 'aşere/on kırâat tedrisatı yaygınlık kazanmaya başlamıştır.⁵

Yaklaşık sekiz asırlık bir kırâat birikimini tevarüs eden Osmanlı Devleti'nde kırâat ilmine önem verilmiş, kırâat eğitimi için pek çok müessese inşa edilmiştir. Bu bağlamda mezkûr ilmin Osmanlı coğrafyasında gelişerek yayılması adına muhtelif dönemlerde İbnü'l-Cezerî ve Ahmed el-Mesyerî (ö. 1006/1597) gibi kırâat ilminin seçkin simaları ülkeye davet edilmiş, bunun dışında Mısır ve diğer İslâm ülkelerinden Osmanlı coğrafyasına kırâat tedrisatı amacıyla gelenler de olmuştur. Nitekim bunlardan birisi de Mısır'dan İstanbul'a gelen Muhammed b. Ahmed el-'Avfi (1052/1646)'dir. 'Avfi, burada kendisini kırâat alanında kitap telifine hasretmiş ve bu alanda pek çok eser kaleme almıştır. Onun yazmış olduğu eserler, kurucusu 'Avfi'nin hocası Ahmed el-Mesyerî olan ve Osmanlı coğrafyasında İstanbul tarîki olarak şöhret bulan tedris metodunun

¹ Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ (Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1414/1993), "Fedâilü'l-Kur'ân", 5 (No. 27); Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, haz. Muhammed Sâlih Hâşim (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415/1994), "Salâtü'l-Müsâfirin", 270.

² Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kırâat İlmi* (Ankara: Otto, 2016), 28-47.

³ Recep Koyuncu - Süleyman Kılıç, "İbnü'l-Cezerî Öncesi Kırâat Ekollerine Genel Bakış", *Kilitbahir* Sayı:23 (Eylül 2023), 195-211.

⁴ Muhammed b. Ahmed el-'Avfi, *Lemehâtü'l-envâr ve nefehâtü'l-ezhâr fi'l-kırâati'l-erba'ati'l-mezi'de 'ale'l-'aşreti'l-meşhûre bi'l-emsâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Bölümü, no. 24, 1b.

⁵ Abdulhamit Birışık, *Kırâat İlmi ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2004), 1-3.

şekillenmesinde etkili olmuştur. Aşağıda genel hatlarıyla 'Avfî'nin hayatına dair malumat verilecek ve onun kiraat ilmi hakkında kaleme aldığı eserleri incelenecektir.

2. Muhammed B. Ahmed El-'Avfî'nin Hayatı

Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-'Avfî el-Hicâzî'nin⁶ doğum tarihine dair biyografik kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almamaktadır.⁷ Onun doğum yeriyle alakalı olarak da net bir bilgi mevcut değildir. Hicâzî nisbesine dayanarak 'Avfî'nin Hicâz'da doğduğu çıkarımında bulunulmuştur.⁸ Başka bir araştırmacı ise 'Avfî'nin aslen Hicâzlı olduğunu; fakat onun Mısır'da doğduğunu belirtmiştir.⁹ el-'Avfî nisbesine gelince bu, Muhammed b. Ahmed el-'Avfî'nin kendi ifadesiyle¹⁰ onun nesebinin, tâbiînin önde gelenlerinden biri olan Atıyye el-'Avfî'ye (ö. 111/729-30)¹¹ dayanıyor olmasından mütevellit kendisine verilmiştir.

Osmanlı sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa tarafından İstanbul'a davet edilen Ahmed el-Mesyerî'nin, 'Avfî'nin babası olduğu bilgisine bazı kaynaklarda yer verilmektedir.¹² Bununla birlikte 'Avfî, eserlerinde pek çok yerde Ahmed el-Mesyerî'den¹³ hocası olarak bahsetmektedir.¹⁴

⁶ Muhammed b. Ahmed el-'Avfî'nin eserlerinde kendisinin atası olarak zikrettiği Atıyye el-'Avfî'nin Hicaz bölgesinde yaşamış olması sebebiyle müellife el-Hicâzî nisbesi verilmiş olabilir. Bk. Muhammed b. Ahmed el-'Avfî, *el-Cevâhiru'l-mükellele limen râme et-turuka'l-mükemmele*, thk. Abdurrahman Fethullah İbrahim Naffî, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2014), 1/4.

⁷ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin: Esmâü'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951), 2/263, 279; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfî'z-zünûn 'an esâmî'l-kütübi ve'l-fünûn* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972), 1/381; Hayruddin Zirikî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyin, 2002), 6/9; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, (Beyrût: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-'Arabî, ts.), 3/82; Abdülfettâh es-Seyyid 'Acî el-Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvidi Kelâmi'l-Bârî*, 2. Baskı (Medine: Mektebetü Taybe, ts.), 773-774.

⁸ Muhammed b. Ahmed el-'Avfî, *el-Cevâhiru'l-yürâiyye fi resmî'l-mesâhifi'l-Osmâniyye*, thk. Mehdi Abdullah Kârî Muhammed Sadîk, (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, h. 1422), 1/31.

⁹ 'Alâ Âdil Ajeel Alithawi, *Dirâse ve ta'rîfu mahtutati Dürrî'l-Efkâr li Muhammed el-'Avfî* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 25.

¹⁰ Muhammed b. Ahmed el-'Avfî, *Dürrü'n-nesîr fi kirâati İbn-i Kesîr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Bölümü, nr. 2093, 6a.

¹¹ Ebü'l-Hasen 'Atıyye b. Sa'd b. Cünâde el-'Avfî el-Cedeli, aslen Kûfeli olup tâbiündendir. Hadis ve tefsir ilmindeki yetkinliği ile döneminin önde gelen ilmi şahsiyetlerden biri olmuştur. İsmail Lütfi Çakan, "Atıyye el-'Avfî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/62-63.

¹² Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 1/380; Recep Akakuş, *Târîhi Açidan Nuruosmaniye Külliyesi ve Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi* (İstanbul: Sistem Matbaacılık, 2010), 77; Recep Akakuş, *Târîhsel Boyutuyla Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi ve Reisü'l-Kurrâlık* (İstanbul: Kayhan Yayınları, 2008), 32; Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2012), 21.

¹³ Ahmed el-Mesyerî (ö. 1006/1598), Mısır'ın Kahire şehrine bağlı Mesyer köyünde dünyaya gelmiştir. Doğduğu yer sebebiyle kendisine el-Mesyerî nisbesi verilmiştir. Kirâat ilmini, Mısır'ın önde gelen âlimlerinden kabul edilen ve kirâat alanında da yetkin bir kişi olan kayınpederi Nâsirüddin Muhammed b. Sâlim et-Tablâvî'den (ö. 966/1558) okumuştur. Mesyerî, Kanûnî döneminde (1520-1566) Sokullu Mehmet Paşa (ö. 987/1579) tarafından İstanbul'a davet edilmiş ve Eyüp Sultan Camii'ne imam olarak tayin edilmiştir. Burada imâmet görevine devam eden Mesyerî, aynı zamanda Sokullu Mehmet Paşa türbesi başta olmak üzere bazı müesseselerde şeyhulkurrâlık vazifesini de ifa etmiştir. Eyüp Sultan Camii'nde Teysîr târiki üzere kirâat dersleri veren Mesyerî'nin meclislerine ilim çevresi rağbet göstermiş ve dönemin tanınan ilim adamları, kendisinden kirâat ilmini almışlardır. İlk dönemlerde Teysîr târiki olarak bilinen kirâat tedris metodu, Ahmed el-Mesyerî'nin Eyüp Sokullu Dârulkurrâsı'nda vermiş olduğu kirâat derslerinin ve yetiştirdiği talebelerinin tesiriyle Osmanlı topraklarında İstanbul târiki adıyla anılır olmuştur. Mesyerî, 1006/1598 senesinde vefat etmiş ve Sokullu Mehmed Paşa Türbesi hazînesine defnedilmiştir. Mesyerî ile ilgili bk. Mehmed Emîn Efendî, *Zühru'l-erîb fi idâhi'l-cem'i bi't-takrîb*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü, nr. 11, 5a; Mustafa b. Hasen el-İslambûlî, *Mürşidü'l-talebe ilâ m'arifeti turukî't-Tayyibe*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa Bölümü, nr. 29, 68b; İlyas b. Ahmed Hüseyin el-Birmâvî, *İmtâ'u'l-fudalâ bi terâcimi'l-kurrâ*, (Medine: Dâru'n-Nedve el-'Alemiyye, 1421/2000), 2/282; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 707; Molla Mehmed Emîn Efendî, *el-Âsâru'l-mecîdiyye fi menâkibi'l-Hâlidîyye* (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1314), 117-118; Atilla Akdemir, *Kirâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metodları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2013), 110; Molla Mehmed Emîn Efendî, *Umdetü'l-hullân fi idâhi Zübdeti'l-'irfân*, thk. Mehmed Çaba (İstanbul: Haciveyisâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2021), 1/36; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Ravzatü'l-Kurrâ ve Târîh-i Kur'ân-ı Kerîm* (İstanbul, Türk Neşriyat Yurdu, 1959), 7; Fatih Çolak, "Reisü'l-

Biyografik eserlerde 'Avfî'nin İstanbul'a gelişinden önceki hayatı ve İstanbul'a gelişiyle alakalı herhangi bir bilgiye yer verilmemektedir.¹⁵ Ancak onun; Sokullu Mehmet Paşa tarafından Mısır'dan İstanbul'a davet edilen hocası Ahmed el-Mesyerî ile İstanbul'a gelmiş olma ihtimali bulunmaktadır.¹⁶

'Avfî'nin İstanbul'a geliş tarihiyle alakalı olarak onun h. 1005 tarihinde veya öncesinde buraya hicret ettiğini söylemek mümkündür. Çünkü o, hocası Ahmed el-Mesyerî'ye okuduğu kırâat hatimlerinden birisi için bu tarihi zikretmektedir.¹⁷ Her ne kadar 'Avfî'nin İstanbul'a gelişinden önceki hayatı hakkında malumat bulunmasa da onun ömrünün büyük kısmını İstanbul'da geçirdiği bilinmektedir. Ayrıca o, İstanbul'da Rüstem Paşa Sarayı'nın kapısına yakın bir evde oturduğunu ve burada pek çok eserini kaleme aldığını ifade etmektedir.¹⁸ Hocası Mesyerî ile ilim meclislerinde bulunan 'Avfî, Süleymaniye Camii'nde hocası ve ders arkadaşlarıyla kırâat ilmine dair halkada bir arada olduklarını bizzat kendisi ifade etmiştir.¹⁹ 'Avfî'nin eserleri dikkatle incelendiğinde kendisinin kırâat ilmi ihtisasının yanında diğer İslâmî ilimlere dair ciddi bir eğitim aldığı da fark edilmektedir. Ayrıca 'Avfî, Atik Valide Külliyesi olarak bilinen Üsküdar Valide Camii Dârulkurrâsî'nda şeyhulkurrâlık vazifesini deruhte etmiştir.²⁰

'Avfî, eserlerinde kırâat dersi aldığı üç hocasının ismini zikretmektedir. Bunlar; Ebû Mansûr et-Tablâvî (ö. 1014/1606),²¹ Ebû Ğânim el-Makdisî (ö. 1004/1596)²² ve Ahmed el-

Kurrâlık Müessesesi ve Esâmî-i Kurrâ Defteri", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-IV: Kırâat İlmi ve Problemleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002), 205; Necati Tetik, "Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kırâat Eğitiminde Meslekler", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-IV: Kırâat İlmi ve Problemleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002), 157; Nev'îzâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâik fi tekmeleti's-Şekâik*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 2/465; Ahmet Gökdemir, "Osmanlı Kırâat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 13 (2019), 98 (91-123); İslambûlî, *Mürşidü't-talebe*, 69a-b; Molla Mehmed Emin Efendi, *Zühru'l-erîb*, 5b.

¹⁴ 'Avfî, eserlerinde gerek hocalarının adlarını sayarken gerekse okuduğu kırâat vecihlerini zikrederken Ahmed Mesyerî'den çokça bahsetmektedir. Ancak Ahmed el-Mesyerî'nin kendisinin babası olduğuna dair 'Avfî'nin herhangi bir ifadesine rastlanılmamaktadır. Konuyla ilgili bk. *el-Cevâhiru'l-mükellele limen râme et-turuka'l-mükemmele*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, nr. 354, 13a.

¹⁵ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 3/82; Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/9; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/263, 279; Bağdatlı, *İzâhü'l-meknûn*, 1/381; 2/415.

¹⁶ 'Avfî'nin yaşadığı dönemde âlimler, bir bölgeden başka bir bölgeye hicret ederken genelde tek başlarına değil de aile ve çevreleriyle beraber göç etmektedirler. Ahmed el-Mesyerî'nin Mısır'dan İstanbul'a gelişinde de bu geleneğe uyulduğu düşünülmüş ve onun 'Avfî ile olan yakınlığı dikkate alınırsa 'Avfî'nin hocasıyla beraber İstanbul'a hicret etmiş olma durumu kabul edilebilir gözükmektedir.

¹⁷ 'Avfî, *Dürri'l-efkâr fi beyâni kırâati'l-aşr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Bölümü, no. 8, 271a.

¹⁸ 'Avfî, *Miftâhu'z-zafer limen râme 'ulûmi Kitâbillah bi zihnin hazer*, KYEBM, Burdur İl Halk Kütüphanesi, no. 403, 98a.

¹⁹ 'Avfî, *el-Cevâhiru'l-mükellele*, 119b. 'Avfî, burada hocası Ahmed el-Mesyerî ile ders arkadaşları Şeyh Mansûr, Evliyâ Muhammed Efendi, Muhammed Bâbâî ve İbrahim Efendi'nin ismini zikretmektedir. İlgili bölümde geçen cümlelerin devamında yer alan "وغيرهم" ifadesinden mezkûr mecliste kırâat ehli başka kişilerin de olduğu anlaşılmaktadır.

²⁰ Akakuş, *Kur'ân Öğretimi*, 77; Akakuş, *Reisü'l-Kurrâlık*, 32; Yüksel, *Cezerî ve Tayyibesî*, 21,72.

²¹ 'Avfî'nin Mısır'da yaşadığı dönemdeki hocalarından Ebû's-Sa'd Zeynüddîn Mansûr b. Ebî'n-Nasr b. Muhammed et-Tablâvî eş-Şâfî'î (ö. 1014/1606), dönemin önemli ilim merkezlerinden Kahire'de doğmuştur. Tablâvî, Mısır'ın meşhur âlimlerinden Nâsiruddîn Muhammed b. Sâlim et-Tablâvî'nin (ö. 966/1559) torunudur. Bu nedenle Tablâvî; Sibtu't-Tablâvî, Sibtu'n-Nâsir, Sibt-u Nâsiruddîn şeklinde şöhret bulmuş, aslen Mısır'ın Menûfiyye kasabasının Tabeliyye köyünden olması sebebiyle kendisine Tablâvî nisbesi verilmiştir. Mansur et-Tablâvî, Kahire'nin önde gelen âlimlerinden tefsir, kırâat, fıkıh, hadis, nahiv, sarf, belâgat, kelim ve mantık başta olmak üzere muhtelif alanlarda dersler almıştır. Kur'ân-ı Kerim'i değişik kırâatlere dair rivâyetleriyle ezberleyen Tablâvî'nin kırâat ilmini kimden tahsil ettiğine dair kaynaklarda net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Nâsiruddîn et-Tablâvî'nin; torununun öğrencilik dönemlerinde iken hayatta bulunması ve önemli bir kırâat âlimi olması gibi durumlar göz önünde bulundurulduğunda torunu Mansur et-Tablâvî'ye kırâat dersi vermiş olması kuvvetle muhtemeldir. Mansur et-Tablâvî Arap dili, fıkıh, hadis, tefsir ve kırâat ilimlerine dair pek çok eser kaleme almıştır. Bunlardan az bir kısmı neşredilmişken çoğunluğu ise yazma eser hâlinde muhtelif kütüphanelerde bulunmaktadır. Mansur et-Tablâvî, 14 Zilhicce cumartesi günü

Mesyerî'dir (ö. 1006/1598).²³ Buna ilaveten farklı çalışmalarda 'Avfî'nin kırâat alanında başka hocalarından da bahsedilmektedir.²⁴ 'Avfî'nin tefsir ilmi alanında da behresi olduğu bir kısım kaynaklarda belirtile de onun kırâat ilmi dışında herhangi bir eserine rastlanılmamaktadır.²⁵ Eserlerinin ferşü'l-hurufa dair bölümlerinde ahkâm âyetlerini ele alırken ortaya koyduğu görüşlerden anlaşıldığı üzere 'Avfî'nin, Osmanlı Devleti'nde yaygın olan Hanefî mezhebine mensup olduğu görülmektedir.²⁶ Kaynaklarda 'Avfî'nin aile ve çocuklarıyla alakalı herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.²⁷ Onun kişiliğine dair tabakât eserlerinde bilgi bulunmamakla birlikte eserlerinde kullandığı yumuşak üslup ve ifadeler göstermektedir ki o, mütevazı bir kişiliğe ve naif bir mizaca sahiptir.²⁸ Yine eserlerinde onun, hocalarıyla alakalı oldukça hürmetkâr ifadeler kullandığı görülmektedir.²⁹

'Avfî'nin vefat tarihiyle alakalı teracîm eserlerinde her ne kadar 1049³⁰ ve 1050³¹ tarihleri zikredilse de *Zehru'l-mütenasir fimâ beyne'l-Mekkî ve 'Âsım* isimli eserinde kendi vermiş olduğu bilgiye göre o, 1052 yılında şiddetli hastalık hâlinindedir ve mezkûr eserini bu yıl içerisinde

1014'te (22 Nisan 1606) Kahire'de vefat etmiştir. Bkz. Muhammed Emin el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fi a'yânî'l-karnî'l-hâdî 'aşer* (Mısır: Matbaatü Vehbiyye, 1284), 4/28; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, ts.) 13/15; Ali Bulut, "Mansûr et-Tablâvî, Hayatı, Eserleri ve "Nazmü'l-İstiâre" Adlı Manzûmesi", İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası, 23/2 (2013), 24; Âdil Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm hatte'l-asri'l-hâzir* (Beyrût: Müessesetü Nuveyhizi's-Sekâfiyye, 1409/1988), 2/688; Adem Ergül, *Mansûr Sibtu Nâsiruddîn et-Tablâvî'nin Hayatı ve Âyetü'l-Kürsî Tefsirinin Tahkiki* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1991), 9-10, 12-16; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 2/475; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 1/45; 13/15; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/300; Ahmet Gökdemir, Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları (İstanbul: Ravza Yay., 2018), 85-86.

²² Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Alî el-Hazrecî el-Makdisî (ö. 1004/1596), 920/1514 tarihinde Kahire'de doğmuştur. O, Hazrec kabilesinden Sa'd b. Ubâde'nin soyundan geldiği için el-Hazrecî nisbesi ile tanınmış, atalarından Gânim'e nispetle de kendisine Ebû Gânim lakabı verilmiştir. Mısır'ın önde gelen âlimlerinden tefsir, kırâat, hadis, fıkıh ve kelâm gibi muhtelif alanlarda dersler alan Ebû Gânim, Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Hasan el-Makdisî'nin (ö. ?) halkasında hıfzını tamamlayıp kırâat-i seb'âyı okumuştur. Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed er-Remlî (ö. 957/1550), Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz el-Fütûhî (ö. 972/1564) ve kırâat ilmine olan vukûfiyetiyle öne çıkan Nâsiruddîn Muhammed b. Sâlim et-Tablâvî, Ebû Gânim el-Makdisî'nin başlıca hocaları arasında yer almaktadır. 18 Cemâziyelâhîr 1004/1596 tarihinde Kahire'de vefat eden Ebû Gânim, Türbetü'l-Mücâvirîn'e defnedilmiştir. Tefsir, hadis, kelâm, Arap dili, fıkıh gibi İslâmî ilimlerin birçok dalında eser kaleme alan Ebû Gânim, simya ilmindeki mahareti ile de tanınmaktadır. Ebû Gânim'in kırâat alanındaki eseri ise dâd harfiyle ilgili tartışmaları konu edinen *Buğyetü'l-mürtâd fi (li) tashîhi'd-dâd*'dir. Bk. Birmâvî, *el-İmtâ*, 2/253; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 7/195; Cengiz Kallek, "İbn Gânim, Nûruddîn Ali b. Muhammed b. Ali el-Hazrecî el-Makdisî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/503; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 3/180-81; Ahmet Gökdemir, "Osmanlı'da Dâd Harfi Tartışmaları Bağlamında Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin Yeri", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2017), 245-257.

²³ 'Avfî, *Lemehâtü'l-envâr*, 8a; *el-Cevâhiru'l-mükellele*, 13a; 'Avfî, *et-Teshîl ve şifâü'l-'alîl*, 5a.

²⁴ 'Avfî'nin bahsedilen diğer hocalarının 'Almâvî ve Miştevellî isimli kırâat âlimleri olduğu zikredilmektedir. Mehdi Abdullah, "Dirâse", 1/36.

²⁵ Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/9.

²⁶ 'Avfî, *el-Cevâhiru'l-mükellele* isimli eserinin ferşü'l-hurûf bölümünde Mâide sûresi 6. âyette abdest ile ilgili ihtilafları ele alırken Hanefî mezhebinin önde gelen isimleri İmam Züfer ve İmam Muhammed'in görüşlerini öne çıkarmaktadır. 'Avfî, *el-Cevâhiru'l-mükellele*, 2/75.

²⁷ Mehdi Abdullah, "Dirâse", 1/33. Kaynaklarda ve kendi eserlerinde 'Avfî'nin herhangi bir künyesine rastlanılmamaktadır. Bu durum onun kendisini kırâat ilmine vakfetmesi sebebiyle evlenmediğini gösterebileceği gibi erkek evladının olmadığı anlamına da gelebilir. Ayrıca kabilesinin meşhur olması sebebiyle sadece "العوفي" nisbesiyle anılması da yeterli görülmüş olunabilir.

²⁸ 'Avfî, *el-Cevâhiru'l-mükellele*, 5b; 'Avfî, *Lemehâtü'l-envâr*, 1b; 'Avfî, *Miftâhu'z-zafer*, 1b.

²⁹ 'Avfî, *Lemehâtü'l-envâr*, 21b.

³⁰ Bağdatlı, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 2/279.

³¹ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 3/82.

tamamlamıştır.³² *Zehru'l-mütenâsir* sonrasında yazdığı herhangi bir eserine rastlanılmadığından 'Avfî'nin vefat yılını 1052 veya sonrası şeklinde tespit etmek uygun olacaktır.

Payitahtta vefat eden 'Avfî'nin III. Murad (1574-1595), III. Mehmet (1595-1603), I. Ahmet (1603-1617), I. Mustafa (1617-1618 / 1622-1623), Genç Osman (1618-1622), IV. Murad (1623-1640) ve I. İbrahim (1640-1648) adlı Osmanlı padişahlarının idaresine tanıklık etmiş olma ihtimali yüksektir. Bununla birlikte, azami insan yaşam süresi dikkate alınacak olursa zayıf da olsa onun Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) ve II. Selim (1566-1574) dönemlerinde hayatta olma ihtimali vardır.

'Avfî, *Dürri'l-mensûr fi'n-nehci'l-mensûr* adlı eserinde kırâat ilmine dair tilâvet isnâdlarını tafsilatlı olarak zikretmektedir. Buna göre 'Avfî, *eş-Şatıbiyye*, *Tahbîru't-Teysîr*, *Müctebâ, el-'Unvân fi'l-kırââtî's-seb'*, *et-Tezkira fi'l-kırââtî's-semân*, *el-İrşâd fi'l-kırâât 'ani'l-eimmeti's-seb'a*, *et-Tebşira fi'l-kırââtî's-seb'*, *el-Hâdî fi'l-kırââtî's-seb'*, *el-Hidâye fi'l-kurrâî's-seb'*, *el-Kâfî fi'l-kırââtî's-seb'*, *Müfradâtü Ya'kûp* isimli eserlerin muhtevasıyla, Kur'ân'ı baştan sona hocası Ahmed el-Mesyerî'ye okuduğunu ve bu eserlerde mertebeyen tarîkini takip ettiğini aktarmaktadır. Ayrıca o, İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr* ve *Tayyibe* tarîklerinin muhtevalarıyla Kur'ân'ı baştan sona Ahmed el-Mesyerî'ye okuyarak hatmettiğini ifade etmektedir. O, bu hatmin akabinde ise Dâni'nin *Câmi'u'l-beyân* adlı eserinin tazammunuyla Bakara sûresinin sonuna kadar Mesyerî'ye okuduğunu belirtmekte; fakat hocasının vefatıyla bu tarikteki eğitiminin hitama ermediğini aktarmaktadır. 'Avfî'nin ulaşılabilen sened zincirlerinden dört tanesi aşağıda zikredilecektir:

1- 'Avfî, Ahmed el-Mesyerî'den; o, Muhammed b. Sâlim Nâsiruddîn et- Tablâvî'den (ö. 966/1558); Tablâvî, Celâlüddîn el-Beycürî, Kemâlüddîn ed-Devâhilî ve Zeynüddîn el-Cinânî'den; onlar da İbnü'l-Cezerî'den kırâat okumuşlardır.³³

2- 'Avfî, Ahmed el-Mesyerî'den; o, Muhammed b. Sâlim Nâsiruddîn et- Tablâvî'den; Tablâvî, Zekeriyâ el-Ensârî'den; Zekeriyâ el-Ensârî, en-Nüveyrî'den; en-Nüveyrî ise İbnü'l-Cezerî'den kırâat ilmini tahsil etmiştir.³⁴

3- 'Avfî, Zeynüddîn Ebû Mansûr et-Tablâvî'den; o da dedesi Muhammed b. Sâlim Nâsiruddîn et- Tablâvî'den; Tablâvî ise Zekeriyâ el-Ensârî'den; Ensârî, Rıdvân el-'Ukbî'den, 'Ukbî ise İbnü'l-Cezerî'den kırâat ilmini okumuştur.³⁵

4- 'Avfî, Nûruddîn ibn Ğânim el-Makdisî'den (ö. 1004/1596); Makdisî, Şeref b. 'Abdilhak es-Sinbâtî ve Ebü'l-Cûd Muhammed b. İbrâhîm es-Semdîsî'den; bu ikisi de Şihâb Ahmed b. Esed el-Emyûtî; o da İbnü'l-Cezerî'den kırâat ilmini ahzetmiştir.³⁶

³² 'Avfî'nin bu çalışma esnasında tespit edilen en son yazdığı eseri *Zehru'l-mütenâsir fimâ beyne'l-Mekkî ve Âsım*'dir. Müellif, burada yıl olarak 1052 tarihini ve eserlerinin sayısı ile alakalı olarak 163 rakamını vermektedir. 'Avfî'nin en son bu eseri kaleme aldığı düşünülmektedir. Bk. Muhammed b. Ahmed el-'Avfî, *Zehru'l-mütenâsir fimâ beyne'l-Mekkî ve Âsım*, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, no. 970, 34a.

³³ 'Avfî, *Dürri'l-mensûr*, 74a.

³⁴ 'Avfî, *Dürri'l-mensûr*, 74a-b.

³⁵ Mehdî Abdullah, "Dirâse", 1/37-38.

'Avfî'nin, Osmanlı'da görev yaptığı kurum Atik Vâlide Külliyesi'nde bulunan dârulkurrâdır. Burası müstakil binası olan ve kırâat ihtisasının yapıldığı bir mekândır. Atik Vâlide Külliyesi'nin vakfiyesinde, dârulkurrâda görev yapacak şeyhulkurrânın ve eğitim için kabul edilecek olan talebelerin vasıfları, günlük tahsisatları, okutulacak olan dersler ve kitaplarla alakalı geniş bilgi verilmektedir. Vakfiyede şeyhulkurrâda bulunması gereken özellikler şu şekilde belirtilmiştir:

"...Bu şeyhulkurra ulum-u 'Arabiyye'ye vâkîf, funun-i edebiyede mâhir, okutma usûl-ü tedrise çok aşına, tecvidci, tecvidde yektâ, talebeyi okudup faidelendirir. Hâfiz-ı Kur'ân-ı mecîd, kırâatte sahibi itkân, eimme-i kırâatin akvâl ve rivâyâtını zabtetmiş, ekâbir-i kurrâdan gelen rivâyet üzere kırâat ve edada mahîr, mütevâtir rivâyâti haber-i âhaddan, meshûri şâzdan temyiz, hâfî ile müdğam, murakkak ile müfehham, ihtilâs ile itmâm, ravm ile işmâm arasını tefrik ve temyiz eder. Hurufun mehâric ve sıfatına vâkîf, kırâate ve kırâatin nüktelerine müteallık, ulumun inceliklerine âşına, ilmi kırâati büyük meşâyihden ahz ve en yüksek eimme-i kırâatten kırâati ahzetmiş, dinlemiş, çokça okumuş ve okutmuş, zâtında ilim ile ameli cem etmek sureti ile yetişmiş, ağır başlılık ve vakar comesine tamamen bürünmüş, ebrâr ve ekâbirin alâmet ve şiarı olan hayâ ridâsını giyinmiş, küçük ve büyük herkes nazarında muhterem ve hazakatlı ehli kırâatten eimme-i 'aşeraya ait kırâat-i 'aşera hakkında yazılan kütüb-ü mutebireyi ifade ve takrire muktedir bulunmuş olacaktır..."³⁷

Kırâat tedrisinde şeyhulkurrânın okutacağı kitaplar ve bu vazifesi karşılığında alacağı günlük yevmiye ile alakalı ise vakfiyede şu bilgiler yer almaktadır:

"...ve İmâm-ı Şâtîbî'nin kasîdesini ve İmam Ca'berî tarafından bu kasîde üzerine yazılan şerhini, İmam Cezerî'nin Mukaddime ve Neşr'ini ve bu babta yazılan sair muteber ve yüksek kavâid kitaplarını okutacak ve bu şeyhulkurrânın vazifesi yevmi otuz dirhem olacaktır."³⁸ Nurbanu Atik Valide Sultan Vakfı Vakfiyesi'ndeki bu verilerden yola çıkılarak da 'Avfî'nin ilmi durumu hakkında değerlendirme yapmak mümkün gözükmemektedir.

3. Muhammed B. Ahmed El-'Avfî'nin Eserleri

Muhammed b. Ahmed el-'Avfî, eser telifi açısından oldukça velûd bir âlimdir. Şöyle ki terâcim kitaplarında kendisinin pek çok eseri olduğu ifade edilmektedir.³⁹ Bu çalışma esnasında ulaşılan *Zehru'l-mütenâsir fîmâ beyne'l-Mekkî ve 'Âsım* isimli eserinde 'Avfî, bu kitabın 163. telifi olduğunu belirtmektedir.⁴⁰ Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki 'Avfî'nin eserlerinin ekserisi bugüne ulaşamamıştır.

³⁶ Mehdî Abdullah, "Dirâse", 1/38.

³⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), "Nurbanu Atik Valide Sultan Vakfı Vakfiyesi", No. 2113, Sıra No: 50, 281.

³⁸ VGMA, No. 2113, Sıra No: 50, 281.

³⁹ Mustafa b. Hasen son kısmında kırâat âlimlerine dair biyografik bilgiler verdiği *Mürşidü't-talebe* isimli eserinde 'Avfî'nin 120 telifi olduğunu ifade etmektedir. Bk. İslambûli, *Mürşidü't-talebe*, 68b.

⁴⁰ 'Avfî, *Zehru'l-mütenâsir fîmâ Beyne'l-Mekkî ve 'Âsım*, 34a.

Araştırma için yapılan taramalar neticesinde 'Avfî'nin 25 eseri tespit edilmiş olup bunların 15 tanesinin nüshalarına ulaşılmıştır. Onun teliflerinin çoğunluğu yazma eser hâlinde olup bir kısmı üzerinde tahkik formatında çalışmalar yapılmıştır.⁴¹ Avfî'nin nüshalarına ulaşılan eserlerinin isimleri şu şekildedir:

1. *Dürü'l-efkâr li-men kâne fî kırâ'âtî'l-eimmetî'l-'aşri's-seyyâr (Dürü'l-efkâr fî'n-nehci'l-muhtâr fî kırâ'âtî'l-eimmetî'l-'aşrati fî cemî'i'l-a'sâri ve'l-emsâr)*
2. *el-Cevâhiru'l-mükellele li men râme et-turuka'l-mükemmele fî'l-kırâ'ati'l-'aşr*
3. *Lemehâtü'l-envâr ve nefehâtü'l-ezhâr fî'l-kırâ'ati'l-erba'ati'l-mezîde 'ale'l-'aşreti'l-meshûre bi'l-emsâr*
4. *Miftâhu'z-zafer li men râme 'ulûme Kitâbillâh bi zihnî hadar (Muhtasarü'l-'Avfî fimâ beyne Hafs ve'l-Bezzî)*
5. *Muhtasaru'l-makâle fî'l-fethi ve'l-imâle*
6. *Ravzu'l-ezhâr fimâ verade mine'l-idğâmi'l-kebîr li'bni'l-'Alâ*
7. *el-Cevâhiru'l-yürâiyye fî resmi'l-mesâhifi'l-Osmâniyye*
8. *Risâle fî beyâni evcûhi't-tekbîr beyne's-süver*
9. *Şifâü'z-zamân ve ziyâü'l-furkân*
10. *et-Teshîl ve şifâü'l-'alîl li tâlibi ciddin müciddin fî'r-rahîl*
11. *Zehru'l-mütenâsir fimâ beyne'l-Mekkî ve 'Âsım*
12. *Dürü'l-mensûr fî'n-nehci'l-mensûr*
13. *Risâle fî'r-rivâyât ve't-turuk li'd-Dânî*
14. *Telhîsu'n-Neşri'l-Kebîr*
15. *Dürü'n-nesîr fî kırâât-i İbni Kesîr*

'Avfî'ye ait olmadığı hâlde isim benzerliği veya müellifinin yaşadığı dönem bakımından 'Avfî'ye yakın olması gibi sebeplerle 'Avfî'ye nispet edilen eserler vardır.⁴² Ayrıca 'Avfî'ye nispet edildiği hâlde herhangi bir nüshasına ulaşılamayan eserler de mevcuttur. Bu telifler şunlardır:

1. *Bahru'l-me'ânî ve kenzü seb'i'l-mesânî*

⁴¹ 'Alâ' Âdil el-'Îsâvî, *Dirâse ve Tâ'rîf Mahtûta "Dürü'l-Efkâr" (li Muhammed 'Avfî)"* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018); Merve Salih Hayânî, *Dirâse ve Tahkîk Mahtûta (Muhtasarü'l-Makâle fî'l-Fethi ve'l-Imâle li Muhammed 'Avfî)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018); 'Avfî, *el-Cevâhiru'l-yürâiyye*, 2.

⁴² Bunlar; Mahmûd b. Ahmed el-Hicâzî'nin (ö. 1635-1045) *Mir'âtü'l-'acâib bi'l-ceybi'l-ğâib* ve *Risâle fî Keyfiyyeti istihrâci't-takvîm* adlı eserleri ile Muhammed Cemâlüddîn 'Avfî el-Hindî'nin (1231-628) *Câmi'u'l-hikâyât ve lâmiu'l-rivâyât* adlı telifleridir.

2. *el-Minhatü's-seniyye fi'l-ahkâmi't-tecvîdiyye*
3. *Muhtasaru'l-idğâmi'l-kebîr li'd-Dânî*
4. *Risâle fi'l-Mekkî ve'l-Medenî mine'l-Kur'ân ve'n-nâsîh ve'l-mensûh ve addü'l-ây*
5. *Ravdatü'l-irfân ve behcetü'l-ihvân fi turuki'l-'Irakıyyîn*
6. *Risâle fi emsile mine'l-Kur'âni'l-Kerîm*
7. *Risâletü'l-'Avfi fi'htilâfi't-turuki ve'r-rivâyât*
8. *Câmi'u'z-zikr li süveri'l-Kur'âni küllihâ hel nezzelet bi Mekke em fi'l-Medîne*
9. *Dürri sime'l-'ulâ fimâ hâlefe fihi Hafs b. 'Alâ'*
10. *Teceddüdü's-sabâh ve tebeddüdü'z-zalâm*

Bu başlık altında 'Avfî'nin eserleri ele alınacaktır. Nitekim onun nüshalarına ulaşılan eserleri içeriklerinden de istifade edilerek ayrıntılı bir şekilde tanıtılacak, nüshasına ulaşılamayanlar hakkında ise müellifin kendi eserlerinde vermiş olduğu malumatlardan ve 'Avfî ile alakalı yapılan çalışmalardan hareketle bilgi verilecektir.

3.1. 'Avfî'nin el-'Aşru's-Suğrâ'ya Dair Eserleri

'Avfî'nin 'aşera muhtevasıyla yazdığı eserleri ekseriyetle el-'aşru's-suğrâ hakkındadır. Bu başlıkta onun el-'aşru's-suğrâ üzerine kaleme aldığı *Dürri'l-efkâr*, *el-Cevâhiru'l-mükellele*, *Dürri'l-mensûr* ve *et-Teshîl ve şifâü'l-'alîl* adlı telifleri tafsilatlı bir şekilde tanıtılacaktır.

3.1.1. Dürri'l-Efkâr li Men Kâne fi Kırâ'âti'l-Eimmeti'l-'Aşri's-Seyyâr

'Avfî, *Dürri'l-efkâr li men kâne fi kırâ'âti'l-eimmeti'l-'aşri's-seyyâr*⁴³ isimli eserini 'aşere muhtevasıyla *et-Teysîr*, *Hirzü'l-emânî* ve *Tahbîr* tarihlerine göre kaleme almıştır.⁴⁴ Eserin bu çalışmada tanıtılacak olan nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi Bölümü 8 numarada yer almakta olup 272 varaktan oluşmaktadır.

'Avfî, besmele-hamdele ve salvele kısmı sonrasında acziyetini ifade edip eserini *et-Teysîr*⁴⁵ ve *Hirzü'l-emânî*⁴⁶ adlı kitapların muhtevası üzerine kaleme aldığını belirtmektedir. O,

⁴³ Eserin adı, ulaşılan yazma nüshalarda bizzat 'Avfî tarafından *Dürri'l-efkâr li-men kâne fi kırâ'âti'l-eimmeti'l-'aşri's-seyyâr* olarak belirtilmektedir. 'Avfî, *Dürri'l-efkâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Bölümü, no. 00019-002, 139a; Hamidiye Bölümü, no. 8, 2a. Bununla birlikte eserin ismi aynı nüshanın 137b sayfasında *Dürri'l-efkâr fi'n-nehci'l-muhtâr fi kırâ'âti'l-eimmeti'l-'aşrati fi cemî'l-'a'sârî ve'l-emsâr* şeklinde yazılmıştır. Ayrıca mezkûr eserin Manisa İl Halk Kütüphanesi, 3006 numaralı nüshasının kapak kısmında "*Dürri'l-efkâr fi'n-nehci'l-muhtâr fi kırâ'âti'l-eimmeti'l-'aşrati fi cemî'l-'a'sâr ve'l-emsâr*" adı kaydedilmişken aynı nüshanın metin kısmında 'Avfî, eserini "*Dürri'l-efkâr limen kâne fi kırâ'âti'l-eimmeti'l-'aşerati's-seyyâr*" şeklinde adlandırdığını ifade etmektedir. Netice olarak şunu belirtmek gerekir ki bu iki isim aynı eser için kullanılmaktadır.

⁴⁴ 'Avfî, *Dürri'l-efkâr*, 1b-2a.

⁴⁵ Tam adı *et-Teysîr fi'l-kırâ'âti's-seb'* olan bu eser, Ebû 'Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) kırâât-i seb'a üzerine kaleme aldığı meşhur telifidir. Detaylı bilgi için bk. Abdurrahman Çetin, "Ebû 'Amr ed-Dânî ve Eserleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (1991), 31-40.

kitabının on kırâat imamının okuyuşlarıyla alakalı olduğunu ifade etmekte ve eserine *Dürru'l-efkâr li men kâne fi kırâ'âti'l-eimmeti'l-'aşri bi settâr* ismini vermektedir.⁴⁷

'Avfî, *Dürru'l-efkâr* isimli eserine klasik kırâat eserlerinde olduğu gibi usûl konularıyla başlamakta ve daha sonra ferşü'l-hurûf bölümüyle devam etmektedir. O, ferşü'l-hurûf kısmında sûreleri mushaftaki sırasına göre ele almakta, bu bağlamda Fâtihâ'dan Nâs'a kadar kırâat ricalinin ihtilaflarını zikretmektedir.⁴⁸ 'Avfî, ferşü'l-hurûf bahsi sonrasında tekbir bahsine değinerek eserini hitama erdirmektedir.

3.1.2. el-Cevâhiru'l-Mükellele li Men Râme et-Turuka'l-Mükemmele fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşr

'Avfî, *el-Cevâhiru'l-mükellele li men râme et-turuka'l-mükemmele fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*⁴⁹ adlı eserini 'aşera tarîki üzere kaleme almış ve *Bahru'l-me'ânî ve kenzü seb'î'l-mesânî* isimli telifinden ihtisar etmiştir. Eserin bu başlık altında incelenecek olan nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmûd Efendi Bölümü 354 numarada bulunmakta olup 126 varaktan müteşekkildir. Eserin müstensihî Muhammed b. Mahmûd, 1267 yılında eseri tamamladığını ferağ kaydında ifade etmektedir.⁵⁰

'Avfî, eserinde ilk olarak kırâat imam ve râvîlerini ele almaktadır. O, konuyla ilgili imamların ve râvîlerinin isimlerini zikretmekle yetinmektedir.⁵¹ Daha sonra o, *eş-Şâtibiyye* ve *ed-Dürra* adlı teliflerin tarîk muhtevalarını dikkate alarak ilgili eserlerdeki kırâat ricalini zikretmektedir.⁵² Daha sonra usûl konularına geçen 'Avfî, usûl konularından sonra ferşü'l-hurûfa yer vermektedir.⁵³ Eserin ferşü'l-hurûf kısmında sûrelerdeki kırâat ricaline ait ihtilaflara tek tek yer verilmektedir.⁵⁴ Mezkûr telifte temas edilen son mevzû ise tekbir bahsidir.

3.1.3. Dürü'l-Mensûr fi'n-Nehci'l-Mensûr

'Avfî, *Dürü'l-mensûr fi'n-nehci'l-mensûr* adlı eserini el-'aşru's-suğrâ muhtevalarıyla Ahmed el-Mesyerî'nin tarîki üzere⁵⁵ kaleme aldığını ifade etmektedir. Eserin incelenen nüshası, 134 varaktan müteşekkil olup Kahire Ezheriye Kütüphanesi 22272 numarada bulunmaktadır. Bu

⁴⁶ Ebû 'Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr fi'l-kırâ'âti's-seb'* adlı telifinin el-Kâsım b. Firrûh eş-Şâtibî (ö. 590/1194) tarafından nazma çevrilmiş hâlidir. Eserin tam adı *Hırzu'l-emânî ve vehû't-tehânî*'dir. Geniş bilgi için bk. Eren Pilgir, "Hırzu'l-Emânî'nin Kırâat Tedrisatındaki Serencamı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 62/1 (2021), 251-268.

⁴⁷ 'Avfî, *Dürü'l-efkâr*, 2a.

⁴⁸ 'Avfî, *Dürü'l-efkâr*, 156b-271a.

⁴⁹ Muhammed b. Ahmed el-'Avfî, *el-Cevâhiru'l-mükellele li men râme et-turuka'l-mükemmele fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmûd Efendi Bölümü, no. 354, 5b.

⁵⁰ 'Avfî, *el-Cevâhiru'l-mükellele*, 120b.

⁵¹ 'Avfî, *el-Cevâhiru'l-mükellele*, 6b.

⁵² 'Avfî, *el-Cevâhiru'l-mükellele*, 6a.

⁵³ 'Avfî, *el-Cevâhiru'l-mükellele*, 54a.

⁵⁴ 'Avfî, *el-Cevâhiru'l-mükellele*, 54a-120b.

⁵⁵ Ahmed el-Mesyerî, Osmanlı coğrafyasında İstanbul tarîki olarak bilinen tarîkin kurucusu olarak kabul edilmektedir. İstanbul tarîkiyle ilgili geniş bilgi için bk. Akdemir, *Kırâat İlimi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 116-119; Yavuz Fırat, "Kırâat İlimi ve Tarikler", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2011), 44; Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî*, 200-201; "Osmanlı Kırâat Eğitiminde Tarikler", 98.

telifin adı bazı çalışmalarda *Dürrül-mensûr fi'n-nehci'l-meşhûr* olarak zikredilse de 'Avfî'nin eserinin dibâcesinde eserin ismi *Dürru'l-mensûr fi'n-nehci'l-mensûr* şeklinde geçmektedir.⁵⁶

'Avfî, eserine ilk olarak kırâat ricaline dair bilgiler vererek başlamakta, bu kısımda mezkûr kişilerin biyografilerinden ve hangi tabakada bulduklarından bahsetmektedir.⁵⁷ 'Avfî'nin hocası Ahmed el-Mesyerî aracılığıyla önce İbnü'l-Cezerî'ye sonrasında da Dânî'ye kadarki icâzet silsilesi bu kısımda bahsi geçen hususlardandır.⁵⁸ 'Avfî, icâzet silsilesi sonrasında usûl konularına giriş yapmaktadır. 'Avfî'nin genel metodu incelendiğinde esere ait nüshanın son kısmının düştüğü anlaşılmaktadır. Zira o, bütün teliflerini ferağ kaydıyla bitirmektedir ve bu eserinin ilgili nüshasında ferağ kaydı yer almamaktadır.

3.1.4. et-Teshîl ve Şifâu'l-'Alîl li-Tâlibi Ceddin Müciddin fi'r-Rahîl

'Avfî, *et-Teshîl ve şifâu'l-'alîl li-tâlibi ceddin müciddin fi'r-rahîl* adlı eserinde on kırâat imamının ihtilaflarını muhtasar olarak ele almaktadır. Eserin çalışmaya konu olan nüshası, Edirne Selimiye Kütüphanesi Selimiye Yazmalar Bölümü 42/1 numarada bulunmaktadır. Eserin bulunduğu yazma nüsha 211 varak olup *et-Teshîl*, 1-199 sayfalar arasında yer almaktadır.

'Avfî, eserinde ilk olarak kırâat imamları ile ikişer râvîsini zikretmekte,⁵⁹ daha sonra Dânî'nin imamlara kadarki silsilesine değinmektedir.⁶⁰ O, bu kısımda Dânî'nin sened zincirinde yer alan kişilerin isimlerini zikretmekte ve İbnü'l-Cezerî'nin silsilesine de muhtasar bir şekilde yer vermektedir.⁶¹ Ayrıca 'Avfî, bu bölümde kendi isnad zincirinde yer alan kırâat ricalinin adlarını da zikretmektedir. Bu başlıkta yer alan hususlardan bir diğeri de kendisinin hocası Ahmed el-Mesyerî'ye Eyüp Sultan Camii'nde *eş-Şâtibiyye*, *Tahbîru't-Teysîr* ve *Neşrî* okuduğuna dair vermiş olduğu malumdur.⁶²

'Avfî, bu eserinde diğeri teliflerinden farklı bir yöntem takip etmekte ve Fâtiha sûresinden itibaren usûle dair konuları ferşü'l-hurûf içerisinde incelemektedir. Hâlbuki o, eserlerini telif ederken genelde klasik kırâat kitaplarındaki formatı esas almakta yani usûl ve ferşü'l-hurûf bölümlerini müstakil olarak kaleme almaktadır.

3.2. el-'Aşru'l-Kübrâ'ya Dair Eseri

'Avfî'nin ulaşılabilen telifleri arasında el-'aşru'l-kübrâ'ya dair tek bir esere rastlanmaktadır. O da *Şifâü'z-zamân ve ziyâü'l-Furkân fi kırâ'âti'l-eimmeti'l-aşerati üli'l-itkân*dır.

⁵⁶ Muhammed b. Ahmed el-'Avfî, *Dürru'l-mensûr fi'n-nehci'l-mensûr*, Ezheriyye Kütüphanesi, no. 22272, 69b; Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kurrâları* (İstanbul: Rabbanî Yayınları, 2021), 119; 'İsâvî, *Dirâse ve Tâ'rîf Mahtûta "Dürru'l-Efkâr"*, 38; Hayânî, *Dirâse ve Tahkîk Mahtûta (Muhtasaru'l-makâle fi'l-fethi ve'l-imâle*, 19.

⁵⁷ 'Avfî, *Dürru'l-mensûr*, 69b-71a-74a. Râvîlerin yaşadığı dönem esas alınarak onların hadis ilminde tabakalandırılmasında olduğu gibi 'Avfî'nin de kırâat ricali için tabaka ifadesini kullandığı anlaşılmaktadır.

⁵⁸ 'Avfî, *Dürru'l-mensûr*, 74a-b.

⁵⁹ 'Avfî, *et-Teshîl ve şifâu'l-'alîl li tâlibin ceddin ve müciddin fi'r-rahîl*, Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, Selimiye Bölümü no. 42, 2a. Mezkûr numarada bulunan yazma eserin adı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı sitesinde "Mecmuat El Resail Teshil Şifa El-Alil" şeklinde yanlış olarak yazılmıştır.

⁶⁰ 'Avfî, *et-Teshîl ve şifâu'l-'alîl*, 3b.

⁶¹ 'Avfî, *et-Teshîl ve şifâu'l-'alîl*, 3a.

⁶² 'Avfî, *et-Teshîl ve şifâu'l-'alîl*, 4b.

'Avfî, bu eserini el-'aşru'l-kübrâ muhtevasıyla kaleme almıştır. Eserin incelemeye tabi tutulan nüshası, Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Bölümü 7 numarada bulunmakta olup 309 varaktan müteşekkildir. 'Avfî, bu telifini h. 1033 yılında Rüstem Paşa sarayına yakın bir konumda bulunan evinde yazdığını ve bu kitabının 150. telifi olduğunu ifade etmektedir.⁶³ Bu nüshanın başka bir özelliği de müellif nüshası olmasıdır. Eserde ele alınan başlıca konular; elifü'l-imâle, sûre başlarında mevcut harflerin imâleleri, Kisâî'nin hâû't-te'nîse dair imâleleri, kelime sonlarındaki vakflar, zâid yâlar, istiâze-besmele ve fersü'l-hurûftur.

3.3. Şâz Kırâatlere Dair Eseri

'Avfî'nin çalışmaları arasında şâz kırâatlere dair kaleme alınmış olan tek bir esere rastlanmaktadır. O da *Lemehâtü'l-envâr ve nefehâtü'l-ezhâr fi'l-kırââti'l-erba'ati'l-mezîde 'ale'l-'aşreti'l-meshûre bi'l-emsâr*'dir. 'Avfî, bu eserinde dört şâz kırâati ele almaktadır. Eserin incelenen nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi Bölümü 24 numarada bulunmaktadır. Eserin içinde bulunduğu yazma nüsha 129 varak olup *Lemehâtü'l-envâr* ilgili nüshanın 1-70 sayfaları arasında yer almaktadır. Müstensih Muhammed b. el-Hâc Mustafâ'nın müellif nüshasından istinsâh ettiği eser, h. 1114 yılında tamamlanmıştır.⁶⁴

Eserin ilk bölümünde şâz kırâatlere dair genel hatlarıyla bilgi veren 'Avfî, şâz kırâatlerle namaz kılınması hususunda kıraat ricali arasında ihtilafın söz konusu olduğunu ifade etmektedir.⁶⁵ Bu bağlamda o, mütekaddimûnun şâz kırâatlerin isnâdına vâkif olmaları sebebiyle bunlarla namaz tilâvetine ruhsat verdiklerini müteahhirûnun ise bu isnâdları kaybetmelerini sebebiyle namazda şâz kırâatlerin okunmasını caiz görmediklerini belirtmektedir. 'Avfî, isim zikretmeksizin ders aldığı hocalarının şâz kırâatlerin namazda okunabileceği görüşünde olduklarını; fakat edeben bunu hoş görmediklerini beyan etmektedir. 'Avfî, daha sonra şâz kırâat imâmı ve râvîlerinin hayatları hakkında hangi beldeye mensup oldukları, hoca ve talebelerine yer verecek şekilde özlü bilgiler vermektedir.⁶⁶ O, bu hususta mezkûr imâmımlarla alakalı bilgilerin yer aldığı kaynakları da sık sık zikretmektedir.⁶⁷

3.4. Resmü'l-Mushafa Dair Eseri

Resmü'l-mushaf, 'Avfî'nin kırâat ilmîne dair eser kaleme aldığı konulardan birisidir. Onun resmü'l-mushafa dair tek eseri *el-Cevâhîru'l-yürâiyye*'dir. 'Avfî'nin bu telifinin adı, bazı

⁶³ 'Avfî, *Şifâ'üz-zam'ân ve ziyâü'l-Furkân fi kırââti'l-eimmeti'l-'aşerati üli'l-itkân*, Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Bölümü, no. 7, 303a-b.

⁶⁴ 'Avfî, *Lemehâtü'l-envâr ve nefehâtü'l-ezhâr fi'l-kırââti'l-erba'ati'l-mezîde 'ale'l-'aşreti'l-meshûre bi'l-emsâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Bölümü, no. 24, 64b.

⁶⁵ Detaylı bilgi için bk. Mehmet Kılıç, *Şâz Kırâatlar Bağlamında Hasan Basrî Kırâati ve Özellikleri* (Yalova: Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 52-56; Ahmet Gökdemir, "Osmanlı Kırâat Eğitiminde Şâz Kırâatler ve Yûsuf Efendizâde'nin Konuya Dair Tepkisi", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/1 (Haziran 2019), 76-77; Mehmet Maşuk Acar, "Kırâatlerin Sınırlandırılmasının Şâz Kırâatler Üzerindeki Etkisi", *İhya Uluslararası İslam Araştırmalar Dergisi* 9/1 (Ocak 2023), 326, 334.

⁶⁶ 'Avfî, *Lemehâtü'l-envâr*, 2a.

⁶⁷ 'Avfî, *Lemehâtü'l-envâr*, 2a-3b.

kaynaklarda *el-Cevâhîru'l-Yemâniyye fî Resmî'l-Mesâhîfî'l-Osmaniyye*⁶⁸ olarak geçse de eser üzerinde Mehdi Abdullah Kârî Muhammed Sadîk tarafından yapılan tahkîk çalışmasında eserin ismi *el-Cevâhîru'l-yürâiyye fî Resmî'l-Mesâhîfî'l-Osmaniyye*⁶⁹ şeklinde tespit edilmiştir.

'Avfî, eserinin mukaddime kısmında öncelikle resmü'l-mushafıla ilgili muhtasar bilgiler vereceğini dile getirmekte ve bu meyanda birtakım meselelerden bahsetmektedir.⁷⁰ Eserlerinde genelde kırâat ilmi konuları dışında herhangi bir meseleye temas etmeyen 'Avfî, *el-Cevâhîru'l-yürâiyye*'de bu uygulamasının dışına çıkmakta ve bu eserin giriş bölümünde o, nebî ve mucize kavramlarını ele alarak Kur'ân'ın icazına değinmektedir.⁷¹ 'Avfî; eserinde yazının önemi, Arap yazısı ve mushaf kitabetine dair genişçe bir malumat verdikten sonra ferşü'l-hurûfa akabinde ise usûl bahsine geçmektedir.⁷² Bununla birlikte müellif, eserinde konuları bâblar⁷³ ve fasllara⁷⁴ ayırarak ele almaktadır.

3.5. İsnâda Dair Eseri

'Avfî, kaleme aldığı eserlerin pek çoğunda gerek kendi isnâdıyla gerekse zikrettiği kırâat ricalinin isnâdlarıyla alakalı bilgiler vermektedir. Bununla birlikte onun sadece isnâd amaçlı kaleme aldığı tek eseri *Risâle fî'r-rivâyât ve't-turuk li'd-Dânî*'dir.⁷⁵ O, bu telifinde Dâni'nin sened zincirinde bulunan ve kendisinin hocası Ahmed el-Meyserî'den okuduğu rivâyetler ile târiklere yer vermektedir.

3.6. Usûle Dair Eserleri

'Avfî, hemen hemen tüm eserlerinde usûl konularına yer vermekte, bunu çoğu zaman müstakil bölümler açarak bazen ise ilgili eserin ferşü'l-hurûf kısmı içerisinde yapmaktadır. Nitekim onun ulaşılabilen çalışmaları arasında hususi olarak usûl konularını ele aldığı telifleri de bulunmaktadır. Bunlar; *Muhtasaru'l-makâle fî'l-fethi ve'l-imâle*, *Ravdu'l-ezhâr fîmâ verade mine'l-idğâmi'l-kebîr li'bni'l-'Alâ*, *Risâle fî beyâni'l-evcûhi fi't-tekbîr beyne's-süver*'dir. 'Avfî, bunlardan *Muhtasaru'l-makâle fî'l-fethi ve'l-imâle* adlı eserinde imâle, feth ve beyne konularını ayrıntılı olarak incelemektedir. O, *Ravdu'l-ezhâr fîmâ verade mine'l-idğâmi'l-kebîr li'bni'l-'Alâ* adlı telifinde ise yedi kırâat imamından biri olan Ebû Amr el-'Alâ'nın idğâm-ı kebîr uygulamalarını ele almaktadır. *Risâle fî beyâni'l-evcûhi fi't-tekbîr beyne's-süver* eserine gelince 'Avfî, Duhâ'dan Nâs

⁶⁸ Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, 1/381.

⁶⁹ 'Avfî, *el-Cevâhîru'l-yürâiyye*, 1/46.

⁷⁰ 'Avfî, *el-Cevâhîru'l-yürâiyye*, 1/2.

⁷¹ 'Avfî, *el-Cevâhîru'l-yürâiyye*, 1/3-6.

⁷² 'Avfî, *el-Cevâhîru'l-yürâiyye*, 1/8-9.

⁷³ 'Avfî, *el-Cevâhîru'l-yürâiyye*, 2/26.

⁷⁴ 'Avfî, *el-Cevâhîru'l-yürâiyye*, 2/274-275, 284.

⁷⁵ Eserin ismi 'Avfî'yle alakalı bir çalışmada *Risâle fî'r-rivâyât ve't-turuk li'd-Dânî* diye geçerken diğer bazı araştırmalarda *Esânîdü'd-Dânî* şeklindedir. Konuyla ilgili bk. Akyüz, *Osmanlı Kırâat Âlimleri*, 64; 'Isâvî, *Dirâse ve ta'rîf mahtûta Dürru'l-efkâr*, 36; Hayânî, *Dirâse ve tahkîk mahtûta/Muhtasaru'l-makâle*, 18. Mezkûr telifin adı Türkiye Yazma Eserler Kurumu portalında ise "*Meşîhâtü Ahmed el-Mesyerî*" şeklindedir. Bk. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı (TYEKB), "Yazma Eserler Katalog ve Görüntü Veritabanı" (15.07.2023).

sûresine kadar İbn Kesîr kırâati kapsamında sûre geçişlerinde okunan tekbirleri tafsilatlı olarak bu telifinde incelemektedir.

3.7. Kırâat İhtilaflarının Ricale Nispetle Mukayesesine Dair Eserleri

'Avfî'nin eser yazım formatlarından biri de kırâat ihtilaflarının kırâat ricaline nisbetle mukayese edildiği teliflerdir. O, bu meyanda Hafs rivâyetiyle İbn Kesîr kırâati arasındaki ihtilafları ortaya koymak amacıyla üç eser kaleme almıştır. Bunlar; *Zehru'l-mütenâsir fîmâ beyne'l-Mekkî ve Âsım*, *Dürü'n-nesîr fî kırâeti İbn Kesîr*, *Miftâhu'z-zafer li men râme 'ulûme Kitâbillâh bi zihnî hadar*'dir. 'Avfî, bunlardan *Zehru'l-mütenâsir fîmâ beyne'l-Mekkî ve Âsım* ile *Miftâhu'z-zafer li men râme 'ulûme Kitâbillâh bi zihnî hadar* isimli eserlerinde Âsım'ın Hafs rivâyeti ile İbn Kesîr kırâati arasındaki ihtilafları ayrıntılı olarak ele almaktadır. O, *Dürü'n-nesîr fî kırâeti İbn Kesîr* isimli telifini ise İbn Kesîr kırâatiyle Hafs rivâyeti arasındaki farklı okuyuşları *eş-Şâtbiyye* ve *et-Teysîr*'in muhtevasına göre ortaya koymak amacıyla kaleme almıştır.⁷⁶

3.8. Neşr'in Muhtevasına Dair Eseri

Kırâat alanında farklı konularda ve muhtelif formlarda eser kaleme alan 'Avfî, az da olsa ihtisar çalışması yapmıştır. Onun İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fî'l-kırâ'âti'l-'aşr* isimli eseri üzerine yazdığı *Telhîsu'n-Neşri'l-Kebîr* adlı telifi, tespit edilebilen tek ihtisar çalışmasıdır. 'Avfî, bu eserini kırâat tarîklerinin kesreti nedeniyle kârînin telfike/ihtilâta düşme riskini önlemek adına kaleme aldığını ifade etmektedir.⁷⁷

3.9. 'Avfî'nin Eserlerinin Genel Değerlendirmesi

'Avfî'nin yazdığı eserlerin sayısı ve niteliği dikkate alındığında onun velut ve müdekkik bir kırâat âlimi olduğu ortaya çıkmaktadır. Mustafa b. Hasen, *Mürşidü't-talebe* isimli eserinde 'Avfî'nin yüz yirmi eseri olduğunu ifade etse de⁷⁸ onun telif sayısı bu rakamın üzerindedir. Nitekim 'Avfî, kaleme aldığı hemen her eserin sonunda o eserin kaçınıcı telifi olduğunu belirtmektedir. O, bu çalışma esnasında ulaşılan eserlerden biri olan *Zehru'l-mütenâsir fîmâ beyne'l-Mekkî ve Âsım* isimli eserinin ferağ kaydında mezkûr eserin 163. telifi olduğunu belirtmektedir.⁷⁹ Nitekim o, hasta hâline rağmen ömrünün son demlerine kadar eser telifiyle meşgul olmuştur. Öyle ki *Lemehât* ve *Miftâhu'z-Zafer* isimli kitaplarını şiddetli hastalık hâlinde tamamlamıştır.⁸⁰

'Avfî'ye nispet edilen eserlerden tespit edilebilenler, onun kırâat ilmine ilişkin çok farklı türlerde eser kaleme aldığını göstermektedir. Bu türler; el-'aşru's-suğrâ, el-'aşru'l-kubrâ, şâz kırâatler, resmü'l-mushaf, kırâat isnâdı, usûl, kırâat ihtilaflarının ricale nispetle mukayesesine

⁷⁶ 'Avfî, *Dürü'n-nesîr fî kırâeti İbn Kesîr*, Bursa İnebey Kütüphanesi, Genel, no. 4876, 1b-2a.

⁷⁷ 'Avfî, *Telhîsu'n-Neşri'l-Kebîr*, Kahire Ezheriyye Kütüphanesi, no. 32827, 1b.

⁷⁸ İslambûlî, *Mürşidü't-talebe*, 68b.

⁷⁹ 'Avfî, *Zehru'l-Mütenâsir*, 34a.

⁸⁰ 'Avfî, *Lemehâtü'l-envâr*, 65b; 'Avfî, *Miftâhu'z-zafer*, 99b.

üzerine kaleme alınan eserlerdir. Bir diğeri de onun İbnü'l-Cezerî'nin *en-Nesri* üzerine yapmış olduğu ihtisar formatındaki telifidir.

'Avfî bu eserlerinin bir kısmını kendi hattıyla kaleme almış ve bizzat yazdığı eserlerinin ferağ kaydı bölümlerinde bunu "قاله وكتبه محمد بن احمد العوفي" cümlesiyle ifade etmiştir.⁸¹ Şuna da değinmek gerekir ki o, genellikle teliflerinin mukaddime kısımlarında eserini kaleme alma amacı hakkında bilgi vermektedir. Buna göre o, bazı teliflerini kendisine yöneltilen sorulara cevap niteliğinde kaleme alıdığını kimi eserlerini de kırâat eğitimi alan talebelere bu ilmi tahsil noktasında yardımcı olmak amacıyla yazdığını ifade etmektedir.⁸²

Eser kaleme alırken kullandığı akıcı dilden ve telifatında yer yer literal tahliller yapmasından⁸³ 'Avfî'nin Arap dilinin inceliklerine vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. Aslen Arap olması ve talebelik yıllarında İslamî ilimlere dair ciddi bir eğitim alması, bu durumun sebeplerinden kabul edilebilir. Nitekim o, kırâat vecihlerinin sıhhat durumunu değerlendirirken Arap dilinden en üst seviyede istifade etmekte ve bu ameliyeyi yaparken genelde Sîbeveyhî'nin görüşlerini esas almaktadır.⁸⁴ 'Avfî, dil ile alakalı konularda yer yer Halil b. Ahmed'i de referans vermektedir.⁸⁵

'Avfî'nin kırâat üzerine yaptığı çalışmaların daha çok *eş-Şâtibiyye*, *ed-Dürra* ve *et-Teysîr* adlı eserler esas alınarak kaleme alındığı müşahede edilmektedir.⁸⁶ Şuna da değinmek gerekir ki muhtelif kütüphanelerde 'Avfî'nin eserlerinin pek çok nüshası bulunmakta olup özellikle *el-Cevâhiru'l-mükellele* ve *Dürru'l-efkâr* isimli eserlerinin nüshalarının çokluğu dikkat çekmektedir. Bu durum yaşadığı dönem ve sonrası kırâat eğitiminde onun teliflerinden istifade edildiğine işaret etmektedir.

Sonuç

'Avfî, Mısır'ın Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet olduğu dönemde burada dünyaya gelmiş, tedris hayatının bir kısmını Mısır'da tamamladıktan sonra İstanbul'a hicret etmiştir. Onun Mısır hayatı ve İstanbul'a gelişiyle alakalı olarak kaynaklarda pek bilgi bulunmasa da kendi eserlerinde verdiği bilgiler dikkate alındığında hocası Ahmed el-Mesyerî ile tanışmasının 'Avfî için bir dönüm noktası olduğu anlaşılmıştır.

'Avfî'nin ilmi birikimi göz önünde bulundurulduğunda onun; muhtelif alanlara dair pek çok hocadan ilim tahsil ettiği görülmüştür. Bununla birlikte onun kırâat alanında ders aldığı üç

⁸¹ 'Avfî, *Ravdu'l-ezhâr fi mâ verade mine'l-idğâmi'l-kebir libni'l-'Alâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Veliyyüddîn Efendi Bölümü, no. 3631, 78.

⁸² 'Avfî, *Telhisu'n-Nesri'l-Kebîr*, 1b; *Dürru'n-nesîr fi kırâati İbni Kesîr*, 2a.

⁸³ 'Avfî, *Lemehâtü'l-envâr*, 7a.

⁸⁴ 'Avfî, *Lemehâtü'l-envâr*, 6b.

⁸⁵ 'Avfî, *Lemehâtü'l-envâr*, 15b.

⁸⁶ 'Avfî, *el-Cevâhiru'l-mükellele*, 6a; Muhammed b. Ahmed el-'Avfî, *el-Cevâhiru'l-yürâiyye fi resmi'l-mesâhifi'l-Osmâniyye*, thk. Mehdî Abdullah Kârî Muhammed Sadîk, (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, h. 1422), 1/40.

hocası tespit edilmiştir ki bunlar; Mansûr et-Tablâvî, Ahmed el-Mesyerî ve Ebû Gânim el-Makdisî'dir.

'Avfî, Osmanlı Devleti'nde kırâat ilminin gelişimine önemli katkılar sağlamış âlimlerden biridir. Onun yazdığı eserlerin sonraki dönemlerde kaleme alınan kırâat teliflerine ve Osmanlı coğrafyasına özgü kırâat tedrisat usûllerinden biri olan İstanbul tarîkiyle bu tarîkin mesleklerine kaynaklık etmesi, 'Avfî'nin kırâat ilmine olan katkıları arasında zikredilebilir.

'Avfî, kendisini kırâat telifatına hasretmiş ve bu konuda velûd müellifler arasına girmiştir. Bu meyanda onun telif çalışmalarında kendisinden önceki kırâat ilmi birikiminden istifade ettiği görülmekle birlikte kırâat sahasının otorite isimleri arasında yer alan Dânî, Şâtîbî ve İbnü'l-Cezerî gibi âlimlerden çokça iktibasta bulunduğu tespit edilmiştir. Bu durum, 'Avfî'nin teliflerinin ekseriyetle *eş-Şâtibiyye*, *ed-Dürre*, *et-Teysîr* ve *Tayyibe* merkezli çalışmalar olduğunu ortaya koymaktadır. O, eserlerinde başta usûl konuları olmak üzere şâz kırâatler, resmü'l-mushaf, sahih/makbûl kırâat şartları gibi kırâat ilminin önemli meselelerini konu edinmektedir. Onun eserleri genelde mukaddime, usûl ve ferşü'l-hurûf bölümlerinden oluşsa da yer yer mezkûr bölümlerden herhangi birine yer vermeksizin eser kaleme aldığı da görülmektedir. Aynı zamanda o, kaleme aldığı eserlerle sonraki dönem ulemâsını etkilemiş bir şahsiyettir. Nitekim onun eserleri Osmanlı topraklarında İstanbul tarîkinin yerleşmesinde rol oynamış ve *el-Cevâhiru'l-mükellele* adlı eseri, bu tarîkin mesleklerinden Sûfî mesleğinin kaynakları arasında yer almıştır. 'Avfî'nin mezkûr tarîk ve meslek açısından etkin bir konumda yer almasının sebebi, İstanbul tarîkinin kurucusu olarak kabul edilen Ahmed el-Mesyerî'nin bilinen herhangi bir eserinin olmaması ve 'Avfî'nin onun önde gelen talebelerinden biri olmasıdır.

Kırâat ilminin muhtelif alanlarına dair pek çok eser kaleme alan 'Avfî'nin ulaşılabilen en geç tarihli çalışması, *Zehru'l-mütenâsir fîmâ beyne'l-Mekkî ve 'Âsım*'dir. Nitekim o, mezkûr eserin kendisinin 163. telifi olduğunu ifade etmektedir. Şu kadarı var ki onun eserlerinin çoğu bugün elimizde mevcut olmadığı gibi tespit edilebilen eserlerinin ekserisi yazma eser olarak kütüphanelerde bulunmaktadır. Terâcim kaynakları ve 'Avfî'nin eserleri üzerine yapılan tahkik çalışmalarından yola çıkılarak onun 23 eseri tespit edilmiş ve bunların 15 tanesinin nüshasına ulaşılabilmektedir.

'Avfî, kırâat ilmine dair yüzlerce eser kaleme almış bir ilim adamı olmasına rağmen araştırmacılar tarafından hak ettiği ilgiyi henüz görememiştir. Onun *el-Cevâhiru'l-mükellele*, *Muhtasaru'l-makâle* ve *el-Cevâhiru'l-yürâiyye* adlı eserleri tahkik edilmiş ve *Dürre'l-efkâr* adlı telifi üzerine yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Bununla beraber müellifin onlarca eseri hal-i hazırda tahkik ve tahlil edilmeyi beklemektedir. Ayrıca pek çok eseri mefkûd olan 'Avfî'nin teliflerinin ortaya çıkarılması da kırâat ilmi açısından önem arz etmektedir. Son olarak şuna değinmek gerekir ki 'Avfî'nin kırâat ilmiyle alakalı eser verdiği resmü'l-mushaf ve şâz konularına

dair müellifin görüşlerinin mukayeseli olarak inceleneceği çalışmaların alana ciddi katkılar sunacağını düşünmekteyiz.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı	Bu çalışma tek yazarlıdır.
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakem
Etik Beyanı	<p>* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</p> <p>* Bu makale, Muhammed b. Ahmed el-'Avfî ve Kırâat İlmindeki Yeri isimli tezden istifade edilerek hazırlanmıştır.</p> <p>* Bu makale, sempozyum veya kongre gibi herhangi bir zeminde, özet veya tam metin olarak sunulmamış, özgün bir araştırma makalesidir.</p>
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Declaration of Contribution Rate of Researchers	This study has one author.
Peer-Review	Double Blind Referee
Ethical Statement	<p>* It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies utilized are indicated in the bibliography.</p> <p>* This article is based on the thesis entitled Muhammad b. Ahmad al-'Awfî and his place in the science of Qiraat.</p> <p>* This article is an original research article that has not been presented as an abstract or full text in any ground such as symposium or congress.</p>
Plagiarism Checks	Done - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.

Kaynakça

- Acar, Mehmet Maşuk. "Kıraatlerin Sınırlandırılmasının Şâz Kıraatler Üzerindeki Etkisi". İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi 9/1 (Ocak 2023), 322-343. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7513491>
- Akakuş, Recep. Târihi Açıdan Nuruosmaniye Külliyesi ve Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi. İstanbul: Sistem Matbaacılık, 2010.
- Akakuş, Recep. Tarihsel Boyutuyla Kur'ân-ı Kerim Öğretimi ve Reisü'l-Kurrâlık. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2008.
- Akdemir, Atilla. Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metodları. İstanbul: İFAV Yayınları, 2013.
- Alithawi, 'Alâ Âdil Ajeel. Dirâse ve ta'rifu mahtutati Dürrî'l-Efkâr li Muhammed el-'Avfî. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Atâî, Nev'izâde. Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-Şekâik. haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- 'Avfî, Muhammed b. Ahmed. et-Teshîl ve şifâû'l-'alî li tâlibin ceddin ve müciddin fi'r-rahîl. Edirne Selîmiye Yazma Eser Kütüphanesi, Selimiye Bölümü no. 42.
- 'Avfî, Muhammed b. Ahmed. Şifâû'z-zam'ân ve ziyâû'l-Furkân fi kırââtî'l-eimmeti'l-'aşerati üli'l-itkân. Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Bölümü, no. 7.
- 'Avfî, Muhammed b. Ahmed. el-Cevâhiru'l-yürâiyye fi resmi'l-mesâhifi'l-Osmâniyye. thk. Mehdî Abdullah Kârî Muhammed Sadîk. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, h. 1422.
- 'Avfî, Muhammed b. Ahmed. Miftâhu'z-zafer limen râme 'ulûmi Kitâbillah bi zihnî hazer. KYEBM, Burdur İl Halk Kütüphanesi, nr. 403.
- 'Avfî, Muhammed b. Ahmed. Dürru'l-mensûr fi'n-nehci'l-mensûr. Ezheriyye Kütüphanesi, no. 22272. Abdullah Akyüz, Osmanlı Kurrâları. İstanbul: Rabbanî Yayınları, 2021.
- 'Avfî, Muhammed b. Ahmed. Dürru'n-nesîr fi kırâati İbn Kesîr, Bursa İnebey Kütüphanesi, Genel, no. 4876.
- 'Avfî, Muhammed b. Ahmed. el-Cevâhiru'l-mükellele li men râme et-turuka'l-mükemmele fi'l-kırâati'l-'aşr, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi Bölümü, no. 354.
- 'Avfî, Muhammed b. Ahmed. Lemehâtü'l-envâr ve nefehâtü'l-ezhâr fi'l-kırâati'l-erba'ati'l-mezîde 'ale'l-'aşreti'l-meşhûre bi'l-emsâr. Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Bölümü, no. 24.
- 'Avfî, Muhammed b. Ahmed. Zehru'l-mütenâsir fimâ beyne'l-Mekkî ve Âsım. Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, no. 970.
- 'Avfî, Muhammed b. Ahmed. Dürru'l-efkâr. Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidîye Bölümü, no. 00019-002.
- 'Avfî, Muhammed b. Ahmed. Dürru'l-efkâr fi beyâni kırâati'l-'aşr. Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Bölümü, nr. 8.
- 'Avfî, Muhammed b. Ahmed. Dürru'n-nesîr fi kırâati İbn-i Kesîr. Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Bölümü, nr. 2093.
- 'Avfî, Muhammed b. Ahmed. el-Cevâhiru'l-mükellele limen râme et-turuka'l-mükemmele. thk. Abdurrahmân Fethullah İbrahim Naffî. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2014.
- 'Avfî, Muhammed b. Ahmed. Ravdu'l-ezhâr fi mâ verade mine'l-idğâmi'l-kebîr libni'l-'Alâ. Süleymaniye Kütüphanesi, Veliyyüddîn Efendi Bölümü, no. 3631.

- Bağdatlı, İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-Ârifîn: Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1951.
- Bağdatlı, İsmail Paşa. *İzâhu'l-meknûn fi'z-Zeyli 'alâ Keşfi'z-zünûn 'an esâmî'l-kütübi ve'l-fünûn*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.
- Birişik, Abdulhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 2004.
- Birmâvî, İlyas b. Ahmed Hüseyin. *İmtâ'u'l-fudalâ bi terâcimi'l-kurrâ*. Medine: Dâru'n-Nedve el-'Âlemiyeye, 1421/2000.
- Buhârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ. 6 Cilt. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 4. Basım, 1414/1993.
- Bulut, Ali. "Mansûr et-Tablâvî, Hayatı, Eserleri ve "Nazmü'l-İstiâre" Adlı Manzûmesi". *İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası*, 23/2 (2013), 23-26.
- Çakan, İsmail Lütfi. "Atiyye el-'Avfî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/62-63. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Çetin, Abdurrahmân. "Ebû 'Amr ed-Dânî ve Eserleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (1991), 31-40.
- Çollak, Fatih. "Reisü'l-Kurrâ'lık Müessesesi ve Esâmî-i Kurrâ Defteri". *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-IV: Kırâat İlmi ve Problemleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002.
- Emîn Efendî, Molla Mehmed. *'Umdetü'l-hullân fi idâhi Zübdeti'l-'irfân*. thk. Mehmed Çaba. 2 Cilt. İstanbul: Haciveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2021.
- Emîn Efendî, Molla Mehmed. *el-Âsâru'l-mecâdiyye fi menâkıbi'l-Hâlidîyye*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1314.
- Emîn Efendî, Molla Mehmed. *Zühru'l-erîb fi idâhi'l-cem'i bi't-takrîb*. Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü, nr. 11.
- Ergül, Adem. *Mansûr Sibtu Nâsiruddîn et-Tablâvî'nin Hayatı ve Âyetü'l-Kürsî Tefsirinin Tahkiki*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1991.
- Fırat, Yavuz. "Kırâat İlmi ve Tarikler". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2011), 37-55.
- Gökdemir, Ahmet. "Osmanlı Kıraat Eğitiminde Şâz Kıraatler ve Yûsuf Efendizâde'nin Konuya Dair Tepkisi". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/1 (Haziran 2019), 67-81. <https://doi.org/10.33420/marife.553572>
- Gökdemir, Ahmet. "Osmanlı Kırâat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 13 (2019), 91-123.
- Gökdemir, Ahmet. "Osmanlı'da Dâd Harfi Tartışmaları Bağlamında Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin Yeri". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2017), 245-257.
- Gökdemir, Ahmet. *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*. İstanbul: Ravza Yay., 2018.
- Hayânî, Merve Salih. *Dirâse ve Tahkîk Mahtûta (Muhtasarü'l-Makâle fi'l-Fethi ve'l-İmâle li Muhammed 'Avfî)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Hocazâde, Ahmed Hilmi. *Ravzatü'l-Kurrâ ve Târîh-i Kur'ân-ı Kerîm*. İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu, 1959.
- İslambûlî, Mustafa b. Hasen. *Mürşidü't-talebe ilâ m'arifeti turuki't-Tayyibe*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa Bölümü, nr. 29.

- Kallek, Cengiz. "İbn Ğânim, Nûruddîn Ali b. Muhammed b. Ali el-Hazrecî el-Makdisî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/503. (İstanbul: TDV Yayınları, 1999).
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemül-müellifîn*. Beyrût: Dâru İhyâit-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Kılıç, Mehmet. *Şâz Kırâatlar Bağlamında Hasan Basrî Kırâatı ve Özellikleri*. Yalova: Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Koyuncu, Recep - Kılıç, Süleyman. "İbnü'l-Cezerî Öncesi Kırâat Ekollerine Genel Bakış". *Kilitbahir* Sayı:23 (Eylül 2023), 191-218.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kırâat İlmi*. Ankara: Otto, 2016.
- Mersafî, Abdülfettâh es-Seyyid 'Acâmî. *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvidi Kelâmi'l-Bârî*. 2. Baskı. Medine: Mektebetü Taybe, ts.
- Muhibbî, Muhammed Emin. *Hulâsatü'l-eser fî a'yânî'l-karnî'l-hâdî 'aşer*. Mısır: Matbaatü Vehbiyye, 1284.
- Müslim b. el-Haccâc, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. haz. Muhammed Sâlih Hâşim. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Nüveyhiz, Âdil. *Mu'cemül-müfessirîn min sadri'l-İslâm hatte'l-'asri'l-hâzır*. Beyrût: Müessesetü Nuveyhizi's-Sekâfiyye, 1409/1988.
- Pilgir, Eren. "Hırzu'l-Emânî'nin Kırâat Tedrisatındaki Serencamı". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 62/1 (2021), 251-268.
- Tetik, Necati. "Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kırâat Eğitiminde Meslekler". *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-IV: Kırâat İlmi ve Problemleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002.
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. "Yazma Eserler Katalog ve Görüntü Veritabanı". 15.07.2023. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/32>
- VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. No. 2113, Sıra No: 50.
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2012.
- Ziriklî, Hayruddîn. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 2002.

